

Срећко Петровић (Аранђеловац)

ЦРКВА, НАЦИОНАЛИЗАМ И ХРИШЋАНСКИ ИДЕНТИТЕТ: КРАТКО РАЗМАТРАЊЕ О ОПАСНОСТИМА ЕТНОФИЛЕТИЗМА

Увод

Деценијама се, заправо већ више од једног столећа, у црквеној периодици и духовно-богословској литератури износе и гледишта да је Православној Цркви својствено неговање својеврсног хришћанског национализма.¹ Као аргумент у прилог тези да је национализам нешто што је спојиво са хришћанским светоназорима, између осталог наводи се и чињеница да постоје помесне Православне Цркве, које су националне.

У том духу је у српској средини током двадесетог века развијана идеја светосавља као српског израза православне вере, српске верзије православног хришћанства. Сличне идеје јавиле су се и у другим срединама и међу другим народима који су традиционално православни хришћани,² и водиле национализацији Цркве, неретко израженој и

---

¹ Поред умеренијих гледишта заступљених у великом броју радова у српској и другој православној црквеној периодици и издаваштву уопште, постоје и радикални примери, као нпр. следећи наслови: Ратибор Ђурђевић, *Национални хришћански манифест: како исцелити нације болесне од секуларизма*, Београд: Сфаирос 1994; исти аутор, *Светосавски национализам у јудео-масонском светском окружењу. I-II*, Београд: Ихтус – Хришћанска књига 2002.

² Уп. нпр. Pantelis Kalaitzidis and Nikolaos Asproulis, „Greek Religious Nationalism and the Challenges of Evangelization, Forgiveness and Reconciliation”, у Semegnish Asfaw, Alexios Chehadeh, Marian Gh. Simion (eds.), *Just Peace: Orthodox Perspectives*, Geneva: WWC Publications; Ayer, MA: Institute for Peace Studies in Eastern Christianity 2012, стр. 68–89, као и друге радове П. Калаицидаса на тему утицаја национализма на хришћански идентитет, које смо често консултовали приликом писања овог рада, налазећи у њима драгоцене увиде (P. Kalaitzidis, „Orthodoxy and Hellenism in Contemporary Greece”, *St. Vladimir's Theological Quarterly* 54:3–4 (2010), стр. 365–420; P. Kalaitzidis, „New Trends in Greek-Orthodox Theology: Challenges in the Movement Toward a Genuine Renewal and Christian Unity”, *Scottish Journal of Theology*, Vol. 67, Issue 2 (2014), стр. 127–164; P. Kalaitzidis, „Church and State in the Orthodox World: From the

на штету црквеног јединства, често и у аномалијама која се тичу јурисдикцијских питања (нпр. кроз преклапања јурисдикција различитих помесних Цркава тамо где постоје мешовите и вишенационалне средине итд.). Ове идеје свој врхунац достигле су у иницијативама за разарање црквеног јединства, генеришући напетости и расколничко деловање,³ а често су надахњиване покретима за осамостаљење националних држава, односно опстанак нација.⁴

Међутим, мишљења смо да оваква раздељивања Тела Христовог – на основу националне и племенске припадности, језика итд. – нису нешто што је спојиво са црквеношћу, и да би за чланове Цркве хришћански идентитет требало да буде нешто што је претежније у односу на национални идентитет. У редовима који следе укратко ћемо се осврнути на историјски развој односа хришћанског и националног идентитета – пут којим су супротстављеност и напетост између њих замењени помирљивошћу и приближавањем, који је напоследку неизбежно довео до разводњавања и слабљења хришћанског идентитета у корист овог другог.

Byzantine ‘Symphonia’ and Nationalized Orthodoxy, to the Need of Witnessing the Word of God in a Pluralistic Society”, у Emanuela Fogliadini (ed.), *Religioni, Libertà, Potere: Atti del Convegno Internazionale Filosofico-Teologico sulla Libertà Religiosa, Milano, Università Cattolica del Sacro Cuore e Università degli Studi, 16–18 Ottobre 2013*, Vita e Pensiero 2014, стр. 39–74; P. Kalaitzidis, „Holy Lands and Sacred Nations”, *Concilium: International Review of Theology* 2015/1 (Religion and Identity in Post-Conflict Societies), London: SCM Press 2015, стр. 115–123 (постоји и превод овог чланка на хрватски у хрватском издању *Концилијума*: P. Kalaitzidis. „Svete zemlje i svete nacije: kršćanski identitet, nacionalni identitet i zahtjevi za teritorijalnom isključivosti”, *Concilium: međunarodni teološki časopis*, број 1, вељача 2015, стр. 143–153), итд.). Уп. такође и Paschalis M. Kitromilides, „‘Imagined Communities’ and the Origins of the National Question in the Balkans”, *European History Quarterly* 19 (1989), стр. 149–192.

³ У 20. веку су многи црквено-канонски проблеми, који су букнули пожаром раскола или још увек тињају претећи јединству Цркве, генерисани управо националистичким тежњама – различитим национализмима: поменимо само оне савремене нама, које су надахнули украјински, естонски, македонски, абхазски, јужноосетски, белоруски и црногорски национализам.

⁴ Такви покрети су у основи правдани одређеним националистичким императивом – схватањем да би сваки народ требало да има своју државу, а следствено томе и своју националну цркву, која у таквом концепту даје својеврсни печат националном суверенитету, гарантујући (вечни?) опстанак и националне државе и саме нације.

Почеци Цркве: Нови Завет

На страницама Новог Завета читамо о разним покретима који су постојали међу Јеврејима оног времена. Између често спомињаних јеврејских странки фарисеја и садудеја, налазимо и неколико алузија на јеврејски зилотски покрет, премда се он не помиње конкретно.⁵ О зилотима (и другим јеврејским религиозно-политичким покретима) су сачувана сведочанства апостолског савременика Јосифа Флавија, знаменитог Јеврејина и историчара из првог века.⁶

Зилоти су активно учествовали у политици борећи се против римске власти, како би на тај начин успоставили јеврејско земаљско царство. Они су ишчекивали обећаног Цара-Месију, који би био син овога света, и чија би се главна мисија састојала у томе да оружјем и борбом сруши римску владавину над Јеврејима, како би повео јеврејски народ ка националној обнови. Зилоти су били надахнути етничко-религиозним месијанизмом, усредсређеним на свет и на историју, који је настојао да обнови престо Давидов и пропало јеврејско царство.⁷

Слика једног духовног Месије, који је био лишен сваке моћи у овом свету, који „немоћи наше узе на се“, који изниче „као корен из суве земље“, код којег „не беше ничега чега ради би Га пожелели“,⁸ и који није желео да се умеша у национално питање ослобођења Израиља, слика Месије који је позивао на обраћење, покајање, љубав, чак и опроштај непријатељима (!), и који је дошао да објави Царство Божије, сасвим другачије од царстава овога света, била је за зилоте потпуно страшна и богохулна: такав Месија за њих је био издајник.

Међу зилотима је постојала и фракција такозваних *сикара*, који су добили овај назив будући да су се у убијању страних окупатора слу-

---

⁵ Нпр. Мк. 12, 13–17: фарисеји и иродовци (који су подржавали римску владавину) кушају Христа питањем о плаћању пореза – како би га оптужили за издају (Јеврејима) или за зилотство (Римљанима).

⁶ Флавије о зилотима пише у спису *Јудејски рат* (4.3.1–14 итд.), као и у својим другим делима.

⁷ За опширније разматрање, в. Panteleimon Kalaitzidis, „The Temptation of Judas: Church and National Identities“, *Greek Orthodox Theological Review* 47:1–4 (2002), стр. 357–379 (овај текст је објављен и у преводу на српски – Пантелис Калаицидис, „Искушење Јудино – Црква, нација и идентитет: од историје божанског уређења до историје националног препорода“, у *Нова српска политичка мисао* 1/2007 (Посебно издање – Црква и држава), стр. 177–192, као и у преводу на руски језик – Пантелис Калаицидис, „Искушение Иуды: церковь и национальная идентичность“, *Страницы: богословие, культура, образование*, 13:3 (2008/2009), стр. 374–391).

⁸ Уп. Ис. 53, 2 и даље.

жили специфичним ножем званим *sicus*, те су их Римљани отуда звали *sicarii*,⁹ што значи „носачи мача“ или „убице“.

У савременој библијској науци постоји мишљење да је Јуда Искариотски био припадник покрета *сикара*.¹⁰ Наиме, неки библисти и историчари сматрају да надимак „Искариотски“ не може да се односи на место Јудиног порекла – јер у Палестини никада није постојало место које носи име „Искариот“, „Скариот“ и сл. „Искариот“ изгледа као искривљавање од „сикариотис“ или „сикар“.¹¹

Јуда није издао свог Учитеља само зарад 30 сребрњака – сам чин његове издаје је завршетак дугог процеса колебања, сумњања у Христа, нестајања почетне одушевљености Учитељем: јер Месија није чинио оно што су Јевреји од Њега очекивали. Христос објављује *Будуће Царство*, које „није од овог света“ – док овај свет у злу лежи (уп. 1. Јн. 5, 19), и њим влада сам Ђаво (Јн. 14, 30 итд.):¹² штавише, Христос јасно каже да се Његови војници не боре за овај свет или какво земаљско царство (Јн. 18, 36), и кроз читав Нови Завет свагда наглашава есхатолошку тј. будућу стварност свог Царства које тек треба да дође.

Из разлога идеолошке верности месијанским идејама теократске доминације над светом које су тада преовладале међу Јеврејима, Јуда – разочаран Христовим незаузимањем за јеврејско национално питање – преузима иницијативу, тајно се уједињујући са јеврејским верским вођама, и издаје Христа предајући га у руке римских војника. Јуда је Христа издао зато што Христос није повео народ ка националној обнови, зато што Христос није подржао устанак против римских окупатора, и није удовољио националистичким тежњама Јевреја.

Јуда није био усамљен у своме издајству – он издаје Учитеља првосвештеницима и главарима, народним старешинама: Христос „није

---

⁹ Уп. Wilfrid J. Harrington, *Uvod u Novi Zavjet – Spomen ispunjenja*, Zagreb: Kršćanska Sadašnjost 1993, стр. 36.

¹⁰ Уп. Oscar Cullmann, *The Christology of the New Testament*, The Westminster Press 1980, стр. 124; Paul L. Maier, *In the Fullness of Time: A Historian Looks at Christmas, Easter, and the Early Church*, Kregel Publications 1997, стр. 122.

¹¹ Уп. P. Kalaitzidis, „The Temptation of Judas: Church and National Identities“, стр. 360.

¹² Христос своје Царство супротставља свету, најављујући долазак Царства другачијег од овог света. Он то чини и у већ поменутом одељку из Мк. 12, 13–17, где не даје просто неки дипломатски одговор, већ надилази расправе актуелне међу Јеврејима оног доба и тако пројављује тајну Царства Божијег, обраћајући се и зилотима – који су дизали буну против римског цара („цару царево“), и јеврејским напредњацима – који су се романизовали занемарујући веру у Бога Израилевог („Богу Божије“).

био налик оном Избавитељу каквог су замишљали и чекали Јудеји“,¹³ Он није био онај кога су они чекали. Он је за њих био лажни пророк – „Царство које није од овога света“ њих није занимало, а Христова проповед им је изгледала као збуњивање народа и опасно лажно учење. Стога су они Јевреји који су били саблажњени таквим Месијом касније одбацивали и проповед Христових ученика и гонили и њих.

Црква насупрот земаљског царства

Међутим, ранохришћанско опредељење за *Будуће Царство* – а не за неку земаљску државу – било је оно што је од хришћана начинило „со“ свету, и оно што је хришћанску Цркву посејало по читавој Римској империји и свим другим државама ондашњег света: ослобођени националних, језичких и државних стега, ослобођени од окова историје и рођени за Есхатон, хришћани су – знајући да су земаљске ствари пролазне а да је оно што долази вечно, црпећи свој истински идентитет из догађаја будућег Царства, сматрајући све за трице (Филипљ. 3, 8) – не уздајући се у „тело“, у ишчекивању Царства и краја историје за друго-разредне сматрали обичаје краја у којем су се затекли и друштвени/државни поредак. Говорили су језицима које су користили остали људи, следовали навикама у исхрани и одевању, учествовали у друштвеном животу али истовремено живели попут странаца и дошљака, чекајући своју праву Отаџбину – Царство Божије,¹⁴ – а све то је било могуће управо захваљујући уверењу да „пролази обличје овог света“ (1. Кор. 7, 31) и да „овде немамо тврдога града, него тражимо будући“ (Јевр. 13, 14).¹⁵

---

¹³ Уп. Георгије Флоровски, „Саблазан ученика Христових“, у Матеј Арсенијевић (прир.), *Протојереј Георгије Флоровски – Црква је живот: изабране беседе, студије и чланци*, Београд: Православна мисионарска школа при Храму Св. Александра Невског 2005, стр. 71.

¹⁴ В. *Посланица Диогнету*, V, 1 и даље: „Хришћани се од осталих људи не разликују ни земљом, ни језиком, ни одевањем. Јер, нити живе у својим (посебним) градовима, нити употребљавају неки посебан дијалекат (у говору)... Они живе у јелинским и варварским градовима, како је свакоме пало у део, и у своме одевању и храни и осталом животу следују месним (=локалним) обичајима... Живе у отаџбинама својим, али као пролазници. Као грађани учествују у свему, али све подносе као странци. Свака туђина њима је отаџбина, и свака отаџбина њима је туђина.“ – наведено према Еп. Атанасије Јевтић, *Дела апостолских ученика*, Врњачка Бања – Требиње: Братство Св. Симеона Мироточивог 1999, стр. 415.

¹⁵ Неки параграфи средишњег дела овог рада следе разматрања изнета у раније објављеном краћем чланку – С. Петровић, „Црква и национализам“ (први део), *Апостолски весник*, бр. 8, Аранђеловац 2010, стр. 19–21; С. Петровић, „Црква и национализам“ (други део), *Апостолски весник*, бр. 9, Аранђеловац 2010, стр. 14–16.

Догађај Педесетнице, наступање есхатолошког доба (уп. Јоил 2, 28–32) у којем се читаво човечанство сједињује у *Једно Тело* – Тело Христово – Цркву – лишио је ране хришћане дилема о проблематици односа вере, политике, и националног питања. Дух Свети се излио на Цркву,¹⁶ сјединивши у Христу многе народе:¹⁷ апостоли су кренули међу незнабошце, и хришћанска благовест се ширила не само међу народима Римског царства, већ и међу онима у Африци, Азији и Европи, позивајући све људе у јединство, у заједницу будућих добара.¹⁸ Апостол Павле подвлачи да у Христу нема Јудеја, Грка ни Скита, већ су сви *једно* (Гал. 3, 28; Кол. 3, 11). Према овим речима Ап. Павла, у Цркви се остварује божански домострој спасења, и у њој се већ окуша есхатолошко остварење јединства свих народа и успостављање свеопштег мира.¹⁹ Укратко, и хришћани из јудејства и они из многобоштва, и Јелини и варвари, и обрезани и необрезани, и они који су под законом и они без закона, и робови и слободни, и мушкарци и жене пуноправни су чланови Цркве, како Павле неуморно понавља. Хришћанство је тако подвукло једнаку вредност сваког људског бића, а ово је подразумевало немогућност субординације међу људима и народима.

Отприлике три века после Ап. Павла, Св. Григорије Богослов, говорећи о хришћанском идентитету, сагласно апостолским речима, каже да постоји само једна отаџбина за оне узвишеног ума – вишњи Јерусалим, насупрот земаљским отаџбинама, раздвојеним и бедним, у којима смо сви дошљаци и странци.²⁰ Но већ у његово време назире се

---

¹⁶ Дап. 2, 1 и даље: црквено тумачење догађај Педесетнице – у којем се многи народи сједињују у једно – супротставља ономе што се некада десило у Вавилону – подели човечанства на различите народе (уп. Пост. 11, 1–9), што се види и из кондака који се поје о празнику Силаска Светога Духа на апостоле: када је Бог помешао људске језике, поделио је народе, а када је разделио огњене језике, позвао је све људе у јединство.

¹⁷ Како је и обећано у Старом Завету: Пост. 12, 3 (Гал. 3, 8), Ис. 2, 2–5, итд. Црква се у историји јавља као нови начин постојања – не као заједница једног народа (јеврејског, грчког, српског, било ког), него као заједница која сву расејану децу Божију „сабира у једно“ (Јн. 11, 52).

¹⁸ У том смислу, занимљиво је што се у Новом Завету појам *ἔθνος* (народ, нација) и изведенице од њега користи за описивање незнабожаца или пагана насупрот једином народу Божијем, који је Црква Божија (уп. Протојереј Георгије Флоровски, „Откровење и тумачење“ (превео са енглеског презвитер мр Александар Ђаковац), *Теолошки погледи* XLI (2–3/2008), Београд 2008, стр. 136).

¹⁹ Сходно ранохришћанском схватању Цркве као заједнице многих, и данас се на Литургији молимо за „сједињење свих“, „мир целог света“ итд.

²⁰ Св. Григорије Богослов, *Беседа XXXIII: Против аријанаца, и о себи лично*, 12 (превод ове беседе на српски објављен је у Св. Григорије Богослов, *Дела међу светима оца нашег Григорија Богослова архиепископа константинопољског*. Том

корени схватања која ће у вековима који следе угрозити хришћански идентитет.

Преокрет: изазови „хришћанског царства“

До четвртог века идентитет хришћана није долазио у питање, делом и због тога што је Црква била одвојена од државе и прогоњена. Међутим, хришћанство се током векова, тачније од оног тренутка када је постало државна религија, нашло пред новим изазовима и искушењима.

Могућности слободе које су се тобоже указале пред Црквом створиле су илузију да је царство ћесара постало *civitas christianorum*. Ове промене постепено су замагљивале црквено изворно поимање историје, водећи средњовековним концептима хришћанске државе и хришћанског царства.

Идеја града Божијега на земљи водила је губитку есхатолошког поимања Цркве, као и губитку есхатолошког поимања света. Од свих Христових речи највише су биле заборављене речи да Његово Царство није од овога света.²¹ Границе између Цркве и државе тако су учињене неприметним.

Процес секуларизације који је уследио и на радикалан начин довео до ове измене хришћанског идентитета био је двосмеран: с једне стране, преузимајући моделе државног апарата и угледајући се на њега, Црква је кренула путем посветовњачења, а с друге стране држава је сакрализована, задобијавши обележја божанске установе и верност хришћана.

С тим у вези, поменимо да, како је већ примећено раније, процес секуларизације изворно није представљао реакцију против религије, већ управо супротно – првобитно се секуларизација одвијала на сасвим другачијим основама, кроз примену специфично хришћанских концепција на монарха и државу, под видом сакрализације државног апарата.²²

---

2 (превео с руског Миливој Р. Мијатов), Србиње: Универзитетски образовни православни богослови; Београд: Хришћанска мисао: Хиландарски фонд; Ваљево: Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић“ 2006, стр. 215–227).

²¹ Уп. Епископ крушевачки Давид Перовић, „Протопрезвитера Николаја Афанасјева виђење тајне Цркве (омаж оцу Николају Афанасијеви): Есхатолошки карактер ране црквене свести“, *Теологикон – Годишник на Центъра по систематическо богословие при Православния богословски факултет на Велико-търновския университет*, Том 3, Велико Търново 2014, стр. 15 и даље.

²² О томе је писао Канторовиц, а од домаћих аутора на ове корене секуларизације указао је Александар Ђаковац, „Црква у савременом секуларном српском друштву“, *Теолошки погледи XLVIII* (2015/1), Београд 2015, стр. 95–96 и даље.

Секуларизација се овде није састојала у томе да се атрибути светог негирају, било на практичном или теоријском плану, већ су се они, како указује Ђаковац, са светог *преносили* на световно.²³ Хришћански концепт је тако измењен. Дивинизација власти и државе, нешто што није хришћански изум, тако је прихваћена од хришћана: „Процес изједначења концепата *Christus/fiscus* водио је умањењу важности првог а увећању важности другог. На крају је *fiscus*, у виду готово религиозне обавезе плаћања пореза, прерастао у вид исказивања (исповедања) верности.“²⁴ *Fiscus* је током овог процеса претворен у нешто квази-свето, поставши циљ сам по себи, почевши да представља државу и владара, што је на крају водило изједначавању појмова *fiscus* и *patria*.

У оквиру свих ових промена, хришћани су постепено занемаривали свој есхатолошки идентитет и стављали се у службу земаљских власти и идеологија, сакривених под плаштом утопије о симфонији Цркве и државе, односно „хришћанском царству“. Међутим, од времена Св. Цара Константина многохваљеном „симфонијом“ Цркве и државе у суштини је дириговао цар, и хришћани су не мало пута били угрожени тиранијом „хришћанских“ владара: цареви су сазивали Васељенске Саборе (као и оне „разбојничке“) и председавали им, неки су подржавали јереси, у временима иконоборства прогонили Цркву, итд.

У средњем веку су нови хришћани, рођени из мисионарског рада византијске Цркве, населили Балкан и источне делове Европе, и од Византије наследили идеју хришћанске империје, применивши је у новом историјском окружењу.²⁵ Стварање првих словенских краљевина и царстава – руских, српских и бугарских – носи печат овог утицаја.

Формирање националног хришћанског идентитета

Временом, у необичној спрези Цркве и државе, појављивао се национализам у самој Цркви. У тринаестом веку, Кијевска Црква је доживела тешке нападе од стране нехришћана. По савлађивању опасности од Татара, и по одбрани од завојевача са запада Европе, Црква се почела сматрати чуварем руског народа. С друге стране, после пада Константинопоља, у тешким временима под исламском (и касније аус-

---

²³ Уп. Aleksandar Đakovac, „Religija i nasilje: temeljne pretpostavke i eshatološki realizam“, у Nikola Knežević, Blagoje Pantelić i Srđan Sremac (ur.), *Religija, odgovornost i tranziciona pravda*, Novi Sad – Beograd: Centar za istraživanje religije, politike i društva: Hrišćanski kulturni centar dr Radovan Bigović 2014, стр. 14.

²⁴ А. Ђаковац, „Црква у савременом секуларном српском друштву“, стр. 96.

²⁵ Уп. Elisabeth Behr-Sigel, „Orthodoxy and Peace“, у Michael Plekon (ed.), *Discerning the Signs of the Times: The Vision of Elisabeth Behr-Sigel*, St. Vladimir's Seminary Press 2001, стр. 22–25.

тро-угарском) влашћу, православни патријарси у источноевропским земљама постали су народни поглавари: о заслугама које је кроз ово старање за очување народа имала Црква много је писано.

Дубоке везе између балканских народа (Грка, Бугара, Срба, Румуна) и Цркве утврђене су током болне историје. У осамнаестом и деветнаестом веку, нажалост, православна вера постаје „плодни произвођач нација“²⁶ на Балкану. Код православних се јављају међунационална трвења. Фанариотска политика, која је грчке националне интересе стављала изнад црквених, у пракси се испољавала као тежња да се Православна Црква претвори у ексклузивно грчку²⁷ – иако то није било својствено византинској епохи, у којој су охрабривана богослужења на народним језицима, подржаване мисије и црквене установе међу различитим народима и као услов ступања у виши клир није постављана припадност грчком народу. Реакције са друге стране нису изостале. Ово се догодило и због утицаја који су долазили са Запада, под налетом идеја француске револуције и немачког романтизма, али не само због њих – то је био врло замршен сплет несрећних историјских околности, несносних због систематских репресалија отоманских завојевача, усложњаваних тежњама за ослобођењем и надањима у повратак старе славе, у којима се Православна Црква повезала са националистичким покретима и постала расадник националних идеја. Епископи су, преузевши на себе улогу народних вођа, позивали сународнике на борбу за веру и отаџбину,²⁸ а из на овакав начин надахну-

---

²⁶ Како је то рекао Оливије Клеман – уп. Е. Behr-Sigel, „Orthodoxy and Peace“, стр. 25.

²⁷ Уп. Steven Runciman, *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*, Cambridge University Press 1986, стр. 382–384.

²⁸ Такав приступ није изгубио на полету ни у савременом добу. Уп. нпр. говор Патријарха српског Гаврила приликом дочека генерала Симовића 28. марта 1941. године: Српска Патријаршија је „огњиште српске слободе и националне снаге“; она је борбу српског народа „трасирала у националном и духовном путу, у правцу слободе и независности. Она је, поред духовног рада, водила националну политику, која нам је била најкориснија у таквим моментима. Нарочито за време ропских ланаца, који су нас стезали и претили нам истребљењем. Да није до свега овога дошло, има највише да се благодари нашој Светосавској Цркви, која је на себе узела улогу чувара државе и националне борбе. Она је тако заменила улогу владара и постала главни стожер свега што је за Српство било најпотребније“ (Патријарх српски Гаврило Дожић, *Мемоари Патријарха српског Гаврила*, Париз: Editions Richelieu 1974, стр. 403). „Тешко је извести деобу између Светосавске цркве и државе, пошто оне имају један исти смисао и једно исто нераздвојно обележје. Српство и Светосавље означавају два имена, али само једну исту и недељиву мисао, која је тако

тих устанака настале су савремене државе балканских традиционално православних народа.

Идеје национализма су утицале и на схватање Цркве и хришћанског идентитета. Под налетом европског национализма, Црква у Србији током 20. века мења свој назив: од некадашње *Жичке Архиепископије* и *Пећке Патријаршије* настаје *Српска Православна Црква*. Српска национална застава са националним симболима постала је званична застава Српске Патријаршије.²⁹ Слично се догодило и у осталим земљама Источне Европе. Под упливом националистичких идеја, десило се да православље и јелинизам постану практично једна иста ствар (у Грчкој), или се стављао знак једнакости између православља и српства (у Србији), или се догодило да верници маштају о Новом Риму – земаљском супериорном царству у којем ће руски народ да има посебну и доминантну улогу (у Русији). Тако су се границе Цркве измешале са границама нације, док су се народи (грчки, српски, руски, бугарски, румунски...) постали нови народи од Бога изабрани.³⁰ Дешавало се и

чврсто саливена, да је немогуће извршити икакву деобу између њих. Српство не може да се замисли без Светога Саве и светосавља, као што се исто тако не може замислити и обратно. Оба та имена укључују се у једно, које нам је урођено у нашој крви од наших предака, пошто оба ова имена произилазе једно из другог. Тако спојено Српство и Светосавље означавају главни стожер српскога народа и његове националне политике, као што је то било у целој нашој прошлости.“ (исто, стр. 404).

²⁹ *Устав СПЦ*, члан 4 (в. *Устав Српске Православне Цркве* (друго издање), Београд: Свети Архиепископски Синод 1957).

³⁰ Треба напоменути да ова појава није била искључиво везана за православне хришћане: ни западни хришћани нису остали имуни на искушења национализма. „Реформација, секуларизација, национализам – били су социолошки фактори који су у битном одредили положај хришћанства у Европи новијег доба. Хришћанске цркве понекад су толико у себе инкорпорирале националне интересе, да су готово заборавиле на универзалност хришћанства“ (Иван Цвитковић, „Хришћанство пред изазовима 21. столећа“, у Драгољуб Б. Ђорђевић, Предраг Стајић, Драган Тодоровић (прир.), *Хришћанство у 21. веку: зборник радова од водећег националног значаја*, Нови Сад – Лесковац – Ниш: Прометеј – Лесковачки културни центар – ЈУНИР 2014, стр. 123).

Источноевропски народи који су у историјским бурама били на удару западноевропских империјалистичких и националистичких идеологија искусили су суровости европских националних и црквених интереса (унијаћење, асимиловање, ратови до истребљења...). А шта тек рећи о страдањима оних народа који су у другим деловима света доживели колонијалистичко поробљавање, који су искусили вишевековну тиранију европских сила, каткада правдану и црквеним интересима? Узгред буди речено, попут угњетавања староседелачких народа Америке и правдања истог теолошким мотивима у 16–17. веку (уп. нпр. Давор Петровић и Мирослав М. Поповић, „Хришћански

да православни народи војују једни против других: и у балканским ратовима, као и у оба светска рата, православни народи Балкана су на своју срамоту убијали једни друге. У контексту реченог, до тога је дошло јер је међу православним и хришћанским народима процветао национализам сагласан дефиницији Џорџа Орвела – као „мишљење да се људска бића могу класификовати као инсекти и да се цели блокови милиона или десетина милиона људи могу етикетирати као ‘добри’ или ‘лоши’“,³¹ што није било схватање наслеђено из ранијих хришћанских времена.

Угрожавање хришћанске визије

Национални и верски идентитет су поистовећивани, а хришћански идентитет на крају је деградиран у саставни део националног идентитета.³² Православље се у најекстремнијим случајевима свело на обичаје једног народа. Црква се данас, од великог броја оних који су „традицио-

---

свет европског Запада и амерички домороци у огледалу расправе Лас Касас – Сепулведа (1550–1551) – поводом 520 година од ‘открића’/освајања Америке“, *Теолошки погледи* XLV (3/2012), стр. 533–552), и апартхејд у Јужноафричкој Републици оправдан је теолошким разлозима – у немилим дешавањима која су обележила 20. век на југу Африке, Холандска Реформисана Црква преузела је на себе чудну улогу: ставила је себе у службу оправдања (чак и теолошког!) идеологије апартхејда и директне подршке дискриминацији коју је спроводио владајући режим. Наиме, на основу приче о Вавилонској кули (Пост. 11) – идеје да су различити народи света раздвојени једни од других божанском одлуком, и на основу једног стиха из говора апостола Павла на Ареопагу (Дап. 17, 26) – ова Црква је подстицала и оправдавала политику апартхејда тј. пружала потпору легализацији тоталног одвајања маса (види нпр. Robert Hamerton-Kelly, „Biblical Justification of Apartheid in Afrikaner Civil Religion“, у Kenneth Keulman (ed.), *Critical Moments in Religious History*, Mercer University Press 1993, стр. 161–172, нарочито стр. 169; уп. такође Richard Robert Osmer, *The Teaching Ministry of Congregations*, Westminster John Knox Press 2005, стр. 79).

³¹ G. Orwell, „Notes on Nationalism“, у George Orwell, *Decline of the English Murder and Other Essays 1*, Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books, 1970, стр. 155. Есеј Џорџа Орвела „Белешке о национализму“ написан је у мају 1945. године и објављен у првој свесци британског часописа *Полемика* (George Orwell, „Notes on Nationalism“, *Polemic – Magazine of Philosophy, Psychology, and Aesthetics*, No. 1 – October 1945); постоје и преводи овог есеја на српски језик – Džordž Orvel, „Beleške o nacionalizmu“ (prevela s engleskog Danira Parenta), *Republika*, br. 238–239, godina XII (2000), 1–30. jun 2000, Beograd 2000, и Џорџ Орвел, „Белешке о национализму (мај 1945)“ (превели Урош Поповић и Мирко Магарашевић), *Исидоријана: књижевни зборник* 9/15, бр. 12/14 (2003/2008), Београд 2008, стр. 196–207.

³² Уп. P. Kalaitzidis, „Orthodoxy and Hellenism in Contemporary Greece“, стр. 365 и даље.

нално православно“, легитимно сматра чуварем народне баштине. Тако се дошло до тога да многи од оних који се крсте чине то из националних разлога, а не због вере у Бога и Његово долазеће Царство.

Берђајев је приметио да национализам не може а да се не сукоби са хришћанством, са хришћанским универзализмом.³³ Тако су Црква (и религија уопште) из перспективе национализма заправо искључиво национално-историјске категорије. Национализам не прихвата универзалну откривењску истину – његова свест остаје на дохришћанском ступњу.³⁴

Потиснут националистичким утицајима, временом је хришћански идентитет престао да се односи на припадност једној литургијској и есхатолошкој заједници, која је Црква, и постао је „украш“ националног идентитета.³⁵ Оно што је Христос одбио да учини Јуди и зилотима – да постане јеврејски национални ослободилац – на крају је, преобучено у рухо неке нове националне идеје, прихваћено, и дошло се до тога да се исто са поносом предлаже, чак дотле да се од тога чини знак верности православљу и Цркви. Као последица ове промене тежишта хришћанског идентитета међу Србима су се, почетком 20. века, надахнуте национализмом, развијале идеје „Светосавског завета“, „Косовског завета“; међу Грцима је истовремено, као резултат утицаја национализма, настао „Јелински символ вере“³⁶ – националистичка имитација никеоцариградског Символа вере, итд.³⁷ Борба за националне интересе стављена је испред хришћанских императива, који су тако затамњени и занемарени.³⁸

---

³³ Уп. Николај Берђајев, *Судбина човека у савременом свету*, Београд: Логос 1999, стр. 48.

³⁴ Уп. Зоран Јеротијевић и Небојша Гијић, „Национализам и интернационализам у Срба у светлу геополитике“, *Гласник права / Herald of Law*, година III, бр. 1 (2012), Крагујевац: Правни факултет, Универзитет у Крагујевцу 2012, стр. 82.

³⁵ У самој Цркви се велики број празника и прослављања успомене светих доводи у везу, на неки начин – било кроз повезивање са неговањем успомена на националне јунаке, било кроз „фолклоризацију“ хришћанства различитим обичајима итд. – са важним националним догађајима, што само по себи сведочи о овом заокрету у хришћанском поимању мисије Цркве у свету.

³⁶ За текст овог „символа“ в. Р. Kalaitzidis, „The Temptation of Judas: Church and National Identities“, pp. 372–373.

³⁷ Постоје озбиљни историјски разлози који су довели до оваквог развоја ствари. Ово није никакво оправдање – али јесте чињеница. Мишљења смо да суштински све ове промене вуку своје корене из идеје „симфоније“, која је кроз историјске неуспехе истовремено водила ка сакрализацији државе/нације и секуларизацији (некада и трибализацији) Цркве.

³⁸ Ни данас ствари у очима националистичких идеологија не изгледају много другачије. Уместо Турака или Латина, ту су сада Нови светски поредак и Европска Унија, Америка или Ватикан, небитно – од Цркве се свеједно оче-

Сакрализовање нације

Тако је позив на спасење и освећење света и космоса замењен сакрализовањем и посвећењем нације, док се црквено Предање, „жива стварност у Духу Светоме који све обнавља... искварило у неку врсту музеја-гроба нашег фолклора, ризничара националних традиција и истина нације“.³⁹ Уместо да Црква објављује Јеванђеље, дошло се дотле да се у њој проповеда о предностима Јуде и зилота: логично је да се локална Црква преобразила у националну Цркву. Тако се стигло и до преклапања црквених јурисдикција – јер свакој нацији одговара њена Црква – што је напуштање ранохришћанске праксе и основних начела православне еклисиологије.

У Америци и Западној Европи Срби имају своје цркве, као што их имају и Грци, Руси, Бутари, Румуни, Албанци, Украјинци итд. Тако су националне разлике постале препрека црквеном јединству и сметња да се народ Божији окупи у заједничком благодарењу и ишчекивању будућег Царства. Прихватањем историјске исцепканости човечанства на нације, Црква престаје да сведочи нови начин постојања, објављен на Педесетницу. Ова појава није само еклисиолошка аномалија, већ и својеврсна савремена јерес.⁴⁰

Уместо сведочења јединства у Христу, православни су свету почели да сведоче поделу на националној основи: оснивање помесне Цркве у Америци или у другим западним земљама је онемогућено управо овим црквеним национализмом. Нација је постала идол којем се жртвује чак и Црква и њено јединство – јер што би се Србин или Рус мешао у Цркви са другима, кад може да има своју Цркву? Црква се жртвује нацији, одлази се у клањање идолу нације: „појединачни елементи, преко којих се везују људи у свакој конкретной области, одвајајући их од људи других области, тј. национални елементи, када се апсолутизују, претварају се у идоле – тако се национализам лако подудар са идолопоклонством“.⁴¹ На тај начин национализам се јавља као

кује да народ поведе у борбу за опстанак и повољнију будућност, да га заштити од зла и да га усмери у правцу изградње велике, силне и сигурне националне државе. Евангелизација – објављивање Царства које долази и преображај света – није нешто што је примарни задатак Цркве у склопу таквих схватања.

³⁹ Уп. Р. Kalaitzidis, „The Temptation of Judas: Church and National Identities“, р. 371.

⁴⁰ Уп. митр. Јован Зизијулас, „Примат и национализам“ (превео са грчког Предраг Петровић), *Саборност – теолошки годишњак* 6 (2012), Пожаревац: Епархија браничевска – Одбор за просвету и културу 2012, стр. 134.

⁴¹ Уп. Георгије Манзаридис, „Време и простор“, у *Видослов – Саборник Епархије захумско-херцеговачке и приморске*, бр. 21 (Преображење 2000. г.), година VII, Требиње 2000, стр. 40.

својеврсни сурогат религије, а нација као секуларно божанство – које добија почасно место у (замућеном) хришћанском погледу на свет.

Утицајем национализма на Цркву настало је оно што је о. А. Шмеман назвао „националним“ слојем предања, слојем који се скоро потпуно одвојио од суштинског предања Цркве и чак постао довољан сам себи, у ком се налази узрок садашње црквене кризе.⁴²

Служење нацијама, скривених иза идеја српства, јелинизма, панславизма итд., довело је до настанка националне Цркве, „чуварке народног бића“. Концепт националне Цркве јесте видљива пројава неспособности хришћана да буду Црква без обзира на свој језик, порекло и народ. Национална Црква је неуспех живљења Педесетницом, неуспех прихватања јеванђељског идеала Будућег Царства, и изградња земаљског „тврдог града“: национализам је „непревазиђено многобоштво унутар хришћанства“.⁴³ Тако Црква плаћа велику цену због занемаривања своје есхатолошке димензије. Робујући национализму, Црква је у опасности да изгуби своју есхатолошку визију и да претрпи озбиљне последице.⁴⁴

Још је архимандрит Јустин Поповић, на кога се, парадоксално, често позивају апологете национализма, критиковао уплив национализма у Цркву, посебно у Српску Православну Цркву. Навешћемо обимнији одељак из једног његовог списка, будући да га налазимо врло упечатљивим:

„Црква је богочовечанска вечност оваплоћена у границама времена и простора. Она је у овом свету, али није од овога света... Она је васељенска, саборна, богочовечанска, вечна, зато је хула, неопростива хула на Христа и Духа Светога, чинити од ње националну институцију, сужавати је до ситних, пролазних, временских националних циљева и метода. Циљ је њен наднационални, васељенски, свечовечански; сјединити све људе у Христу, све без обзира на националност, на расу, на класу...

Црква је недељива као и личност Богочовека, као и тело Христово. Зато је у основи погрешно недељиви богочовечански организам Цркве делити на ситне националне организације. На своме путу кроз историју многе су помесне Цркве сужаване до нацио-

---

⁴² Уп. Александар Шмеман, „У трагању за корењем америчке буре“ (превео јеромонах др Амфилохије Радовић), *Теолошки погледи* VII (бр. 4), Београд 1974, стр. 249.

⁴³ Уп. Николај Берђајев, „Васељенскост и конфесионализам“, у Александар Ђаковац (прир.), *Православље и екуменизам: зборник текстова*, Београд: Хришћански културни центар 2005, стр. 108.

⁴⁴ Уп. Јован Зизијулас, „Примат и национализам“, стр. 135.

нализма, до циљева и метода националних. Многе Цркве, и наша међу њима. Црква се нормирала према народу; док је обратно нормално: да се народ нормира према Цркви. И у нашој се Цркве често пута чинила та погрешка...

Време је, дванаести је час да поједини наши црквени представници престану бити искључиво слуге национализма и политике, свеједно које и чије, и постану првосвештеници и свештеници Једине, Свете, Саборне и Апостолске Цркве. Христодана и Светим Оцима остваривана, мисија је Цркве: усађивати и израђивати у души народној осећање и сазнање да је сваки члан Православне Цркве – личност саборна и васељенска, личност вечна и богочовечна, да је Христов, и зато брат свију људи, и слуга свију људи и твари.⁴⁵

Од времена Јустина Поповића ствари се нису промениле на боље – националне поделе се продубљују, а јединство Цркве се изнова угрожава новим и новим неспоразумима, сукобима и напослетку расколима изазваним националистичким идеологијама.⁴⁶

У коштац са новом јереси

Националистичке тежње, оличене у јереси етнофилетизма, осуђене су на помесном сабору Православне Цркве одржаном у Константинопољу 1872. године, јер заговарају поделе људи сједињених у Христу. Ипак, и поред ове званичне осуде, етнофилетизам се јавља као бољка савременог православља.

Како Црква да одговори на етнофилетистичку претњу? Сматрамо да би осветљавање есхатолошког идентитета Цркве, обнављање ишчекивања долазећег Царства Божијег понудило решења овог проблема. Речима Г. Манзаридиса, који предлаже такав модел, „национални елементи, тј. све оно што је везано са временом, бивају релативизовани у перспективи есхатолошког ишчекивања Царства Божијег... Ишчекивање Царства Божијег уједињује верне у једну Цркву.“⁴⁷

---

⁴⁵ Јустин Поповић, „Унутрашња мисија наше Цркве (Реализација Православља)“, у Јустин Поповић, *Богоносни Христослов: изабрани списи оца Јустина*, Београд: Света српска Царска Лавра манастир Хиландар 2007, стр. 124–125.

⁴⁶ Односно оним идеологијама које су инструмент социјалног инжењеринга руковођеног стихијама и интересима овог света, на пример процеса конструкције нових нација – уп. нпр. Миша Ђурковић, „Како се конструишу нације: црногорски случај“, *Социолошки преглед*, год. XLIV (2010), бр. 1, стр. 3–36.

⁴⁷ Уп. Георгије Манзаридис, „Време и простор“, стр. 40.

Повратак библијским основама баца другачије светло на проблем национализма. У библијском оквиру Црква сабира једини народ Божији, и национално одређење нема никаквог суштинског утемељења: националне разлике припадају поретку природе и оне су неважне у поретку благодати.⁴⁸ У Христу постоји само једна „нација“, нација хришћана.

Без обзира на људске слабости, на смутњу која преплављује данашња транзициона друштва и одражава се на Цркву, „Црква свој идентитет црпи из Царства Божијег и на њему заснива и гради своју видљиву структуру“. То значи да она, „као будућа заједница светих, гледа на све, без разлике, као на потенцијалне светитеље, независно од њихове боје коже, националне припадности, политичке или било које друге опредељености“.⁴⁹ Оваква схватања су данас у кризи и потребују богословску подршку. Мишљења смо да би се у богословском разрађивању хришћанског есхатолошког идентитета његово тежиште вратило библијским и светоотачким основама, и да би то био начин да се отклоне опасности од национализма (као и од свих других „изама“ и свих врста посветовњаочења Цркве).

У природи Цркве је „отвореност, а не национализам: етнофилетизам није својствен Цркви и ми као хришћани дужни смо не само да волимо свој народ, већ и све људе, пошто је то заповест Христова; штавише, дужни смо да волимо чак и оне који нас не воле“.⁵⁰

Када хришћани поштују национални идентитет, не би требало да заборављају да је Црква једна, отворена за све народе. Утемељење Цркве на земљи није нација, већ Литургија – окупљање Цркве у ишчекивању Царства Божијег. Свето причешће сједињује хришћане без обзира на њихово национално порекло, а Црква није организована на етничкој основи, већ локалној.⁵¹ Хришћани немају отаџбине осим Царства Божијег: у овом свету су као „странци и дошљаци“ (1. Пт. 2, 11), а

---

⁴⁸ Уп. Георгије Флоровски, „Откровење и тумачење“, стр. 137.

⁴⁹ Саопштење Информативне службе Српске Православне Цркве – „Благослов за часне и равноправне изборе“, *Православље – новине Српске Патријаршије*, бр. 981 (1. фебруар 2008. године), стр. 17.

⁵⁰ Еп. Григорије Дурић, „Положај српског становништва и СПЦ на Косову и Метохији“, предавање одржано 5. априла 2005. године у Центру „Вудро Вилсон“ у Вашингтону (извод доступан на <http://www.spc.rs/old/Vesti-2005/04/05-4-05-c.html>) (посећено 7. јуна 2013. г.).

⁵¹ Илустративан историјски пример у свом чланку о национализму наводи Митрополит пергамски Јован Зизијулас: „У Антиохији су гркофони и Сиријци сапостојали, али никада се није размишљало о томе да Црква уведе два епископа у истом граду, правдајући такав поступак *пастирским потребама*.“ – Јован Зизијулас, „Примат и национализам“, стр. 135.

опет су Народ Божији – не због свог рода, племена и језика, већ због Христа који их је окупио у Цркву.

Стога тежња да се Црква организује на националним и племенским основама није заснована на јеванђељском основу, већ пре на национализму, узрочнику болести етнофилетизма која погађа православне, охрабреном ставовима светских влада прошлих и садашњих времена.⁵²

У том смислу, било би неопходно да се изнова размотри појам „националне цркве“ – који је тако уобичајен и општеприхваћен данас – и следствено библијском концепту Цркве узме за неприкладан и чак јеретички, у складу са црквеном осудом етнофилетизма, будући да не постоји црква Јевреја или Грка – како је то приметио В. Лоски⁵³ – нити црква варвара или Скита, као што не постоји ни црква робова или слободних људи, или црква мушкараца и црква жена. Постоји само један и једини Христос – једно Тело Христово. Стављање хришћанског веровања у јарам национализма води растакању и цепкању Цркве, и тако се национализам јавља као непријатељ црквеног јединства и хришћанског идентитета.

Како је то, разматрајући проблематику односа Цркве, нације и државе рекао блажене успомене о. Радован Биговић,

„Много тога указује на то да помесне (аутокефалне) Православне Цркве морају што пре да се трајно одрекну (добровољно) ‘националне’ и ‘државотворне’ улоге коју су јој наметнули векови ропства православних народа, на чему су потрошиле огромну енергију. Бог је свет замислио као свечовечанско братство, као живу богочовечанску заједницу, тј. као Цркву а не као државу и нацију... Сви покушаји да се створи ‘хришћанска’ или ‘православна’ држава били су трагични и највећа саблазан хришћана за свет.“⁵⁴

---

⁵² Уп. John Anthony McGuckin, *The Orthodox Church: An Introduction to its History, Doctrine, and Spiritual Culture*, Wiley-Blackwell Publishing 2010, стр. 26.

⁵³ Уп. Vladimir Lossky, *In the Image and Likeness of God*, St. Vladimir's Seminary Press 1974, стр. 184–185. Уп. и Владимир Лоски, *Оглед о мистичком богословљу Источне Цркве*, Света Гора Атонска: Манастир Хиландар 2003, стр. 22.

⁵⁴ Радован Биговић, „Православна Црква на крају другог миленијума“, у Драгољуб Б. Ђорђевић, Предраг Стајић, Драган Тодоровић (прир.), *Хришћанство у 21. веку: зборник радова од водећег националног значаја*, Нови Сад – Лесковац – Ниш: Прометеј – Лесковачки културни центар – ЈУНИП 2014, стр. 158–159.

Црква и нација – савремени изазови и хришћански одговор

У светлости свега изложеног изнад, сматрамо да би национална димензија требало да служи Цркви,⁵⁵ а не да је подређује себи самој. Међутим, у савременој црквеној стварности догађа се супротно. У складу са таквим схватањима догађа се нпр. да српски црквени историчари (а подобно њима и други, тумачећи на сличан начин деловање других великана црквене историје који су радили на евангелизацији других народа) дело Светог Саве тумаче као стварање народне Цркве. Заправо, дело Светог Саве сасвим је другачије – јер Свети Сава је сваким својим поступком настојао да створи црквени народ, а не народну Цркву, будући да је добро знао да је Христос основао Цркву у коју је призвао све народе.⁵⁶

Црква није чувар нације. Нације ће наставити да постоје докле год буде постојала историја, међутим појмови нације и Цркве остају супротстављени један другоме. Нација је увек само један производ поделе и комадања јединственог човечанства (као и држава) – нација дели оно што је на почетку било јединствено – а Црква, супротно од тога, сједињује оно што је претходно било раздељено.⁵⁷

Православље нећемо сачувати сабирањем напора за очување „јелинизма“, или „русизма“, или „српства“⁵⁸ – већ управо супротно – превазилажењем националних подела у Цркви: „Ако можеш веровати да ћеш хришћанин постати тек ако се одрекнеш свог србовања (јер пред засењујућим ликом Христовим све друго бледи и губи на значају), и да ћеш тек поставши истински хришћанин моћи да будеш и прави Србин, само што ти тада до тога неће бити стало, ...“.⁵⁹

Нико од нас није бирао ни родитеље, нити земљу, нити језик, нити народ у којем ће се родити. Својим рођењем смо постали чланови заједнице – најпре своје породице, а самим тим и грађани конкрет-

---

⁵⁵ У смислу да многи народи сједињени у Христу обзнањују реалност заједнице Духа Светога – за коју у педесетничкој перспективи националне разлике нису нешто што раздваја људе.

⁵⁶ Уп. Љубивоје Стојановић, „Екуменизам и етнофилетизам – православни поглед“, *Политикологија религије* (бр. 1), Београд 2007, стр. 141.

⁵⁷ Уп. P. Kalaitzidis, „The Temptation of Judas: Church and National Identities“, р. 374.

⁵⁸ Уп. Александар Шмеман, „У трагању за корењем америчке буре“, стр. 256–257.

⁵⁹ Владан Перишић, „Ако можеш веровати...“ (Светосавска беседа, одржана у амфитеатру Православног богословског факултета у Београду 27. јануара 2002. године), доступна на http://www.verujem.org/teologija/vladan_perisic.html (посећено 7. јуна 2013. г.).

ног друштва, припадници одређеног народа, и то је оно на шта нисмо могли да утичемо, оно што нисмо могли да бирамо.

Али нешто друго јесмо бирали, и још увек бирамо: својим „рођењем одозго“ (Јн. 3, 3–7), „другим рођењем“, постали смо поданици једног Царства које тек треба да дође, житељи Небеске Отаџбине. Крштењем смо признали Христа за свог Цара, одрекли се себе и прихватили крст Христов и, у контексту Цркве и избора да се живот живи хришћански, онај који било шта – чак и оца и мајку – љуби више него Христа, не може се сматрати Његовим следбеником (Мт. 10, 37). Што се нације тиче, „Бог не гледа ко је ко, него му је из сваког народа мио онај који добро чини“ (Дап. 10, 34–35). Овде треба тражити одговор на питања у вези са црквеношћу и националношћу.

Јеванђеље искључује националистичко фаворизовање једне нације, позивајући све народе у Цркву, Породицу деце Божије, и позивајући хришћане на служење, а не на отимање око светских ствари.

Ова јеванђељска идеја изражена је у хришћанским споменицима и светоотачком наслеђу, као нпр. у молитви из *Евхологиона* Серапиона Тумитског (која је разрада молитве из ранијег списка познатог као *Дидахи*): „И подобно томе како је хлеб који је био посејан по горама сабран и састављен у једно, тако свету Цркву своју сакупи из сваког народа и сваке земље и сваког града и улице и куће, и учини је једном живом католичанском Црквом.“⁶⁰

Евхаристија, саборност и универзалност граде идентитет хришћана и Цркве. Ни Евхаристије ни саборности ни универзалности нема без предокушања Есхатона, односно без Духа Светога који ослобађа од окова историје, нације, државе, језика, социјалног статуса, пола, и тако даље.

Какав би требало да буде хришћански приступ националним питањима? Такав да хришћански идентитет увек има примат у односу на национални. Да хришћани буду најпре људи Божији, а затим Срби, Грци, Руси, Албанци итд. Као образложење одговора на ово питање, на самом крају овог чланка позваћемо се на речи које је, осврћући се на савремене српске националне проблеме, изустио блажене успомене Патријарх српски Павле, који је упорно понављао да никакво нечовештво (= злочин) не приличи за хришћански метод, колико год да је узвишена, важна и племенита идеја за коју се треба борити, рецимо идеја велике (или мале) националне државе, чак и питање самог националног опстанка:

---

⁶⁰ А. А. Дмитрієвски, *Евхологионъ IV вѣка Сарациона, епископа тмуитскаго*, Киѣвъ 1894, стр. 15.

„Ако би требало да се одржи Велика Србија злочином, ја на то пристао не бих никада; нека нестане Велике Србије, али злочином да се одржава – не. Ако би било потребно да се одржи Мала Србија злочином, ја ни на то не бих пристао. Нека нестане и Мале Србије али злочином да се одржи – не. И кад би требало да се одржи последњи Србин, ја да сам тај последњи Србин, а да се одржи злочином – не пристајем, нека нас нестане али да нестане-мо као људи, јер нећемо онда нестати, живи ћемо отићи у руке Бога Живога.“⁶¹

Литература

Behr-Sigel, E. (2001): „Orthodoxy and Peace“, у Plekon, M. (ed.) (2001): *Discerning the Signs of the Times: The Vision of Elisabeth Behr-Sigel*, St. Vladimir's Seminary Press, стр. 22–25.

Cullmann, O. (1980): *The Christology of the New Testament*, The Westminster Press.

Đakovac, A. (2014): „Religija i nasilje: temeljne pretpostavke i eshatološki realizam“, у Knežević, N., Pantelić, B. i Sremac S. (ur.) (2014): *Religija, odgovornost i tranziciona pravda*, Novi Sad – Beograd: Centar za istraživanje religije, politike i društva: Hrišćanski kulturni centar dr Radovan Bigović, стр. 12–25.

Hamerton-Kelly, R. (1993): „Biblical Justification of Apartheid in Afrikaner Civil Religion“, у Keulman, K. (ed.) (1993), *Critical Moments in Religious History*, Mercer University Press, стр. 161–172.

Harrington, W. J. (1993): *Uvod u Novi Zavjet – Spomen ispunjenja*, Zagreb: Kršćanska Sadašnjost.

Kalaitzidis, P. (2002): „The Temptation of Judas: Church and National Identities“, *Greek Orthodox Theological Review* 47:1–4, стр. 357–379 (= Калайцидис, П. (2007): „Искушење Јудино – Црква, нација и идентитет: од историје божанског уређења до историје националног препорода“, у *Нова српска политичка мисао* 1/2007 (Посебно издање – Црква и држава), стр. 177–192 = Калайцидис, П. (2009): „Искушение Иуды: церковь и

---

⁶¹ „Будите мудри као змије а безазлени као голубови!“ – Интервју са Његовом Светошћу Патријархом српским г. Павлом у реализацији „Двери српских“ (разговарао Бошко Обрадовић), снимљен 2007. године, штампан у листу *Двери српске – часопис за националну културу и друштвена питања*, година IX, број 36 (4/2007), Београд, Божић 2007, прештампан у *Двери српске – часопис за националну културу и друштвена питања*, година X, број 40 (4/2008), друго прерађено издање, Београд, Света Петка 2008, стр. 15–19. Видеоснимак интервјуа доступан је на <https://www.youtube.com/watch?v=5z-XwdDj-wE> (посећено 7. јуна 2013. г.).

национальная идентичность“, *Страницы: богословие, культура, образование*, 13:3 (2008/2009), стр. 374–391).

Kalaitzidis, P. (2010): „Orthodoxy and Hellenism in Contemporary Greece“, *St. Vladimir's Theological Quarterly* 54:3–4, стр. 365–420.

Kalaitzidis, P., Asproulis, N. (2012): „Greek Religious Nationalism and the Challenges of Evangelization, Forgiveness and Reconciliation“, у Asfaw, S., Chehadeh, A., Simion, M. Gh. (eds.), *Just Peace: Orthodox Perspectives*, Geneva: WWC Publications ; Ayer, MA: Institute for Peace Studies in Eastern Christianity, стр. 68–89.

Kalaitzidis, P. (2014): „Church and State in the Orthodox World: From the Byzantine ‘Symphonia’ and Nationalized Orthodoxy, to the Need of Witnessing the Word of God in a Pluralistic Society“, у Fogliadini, E. (ed.) (2014): *Religioni, Libertà, Potere: Atti del Convegno Internazionale Filosofico-Teologico sulla Libertà Religiosa*, Milano, Università Cattolica del Sacro Cuore e Università degli Studi, 16–18 Ottobre 2013, Vita e Pensiero, стр. 39–74.

Kalaitzidis, P. (2014): „New Trends in Greek-Orthodox Theology: Challenges in the Movement Toward a Genuine Renewal and Christian Unity“, *Scottish Journal of Theology*, Vol. 67, Issue 2, стр. 127–164.

Kalaitzidis, P. (2015): „Holy Lands and Sacred Nations“, *Concilium: International Review of Theology* 2015/1 (Religion and Identity in Post-Conflict Societies), London: SCM Press, стр. 115–123 (= Kalaitzidis, P. (2015): „Svete zemlje i svete nacije: kršćanski identitet, nacionalni identitet i zahtjevi za teritorijalnom isključivosti“, *Concilium: međunarodni teološki časopis*, broj 1, veljača 2015, стр. 143–153).

Kitromilides, P. M. (1989): „‘Imagined Communities’ and the Origins of the National Question in the Balkans“, *European History Quarterly* 19, стр. 149–192

Lossky, V. (1974): *In the Image and Likeness of God*, St. Vladimir's Seminary Press.

Maier, P. L. (1997): *In the Fullness of Time: A Historian Looks at Christmas, Easter, and the Early Church*, Kregel Publications.

McGuckin, J. A. (2010): *The Orthodox Church: An Introduction to its History, Doctrine, and Spiritual Culture*, Wiley-Blackwell Publishing.

Orwell, G. (1970): *Decline of the English Murder and Other Essays 1*, Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books.

Osmer, R. R. (2005): *The Teaching Ministry of Congregations*, Westminster John Knox Press.

Runciman, S. (1986): *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*, Cambridge University Press.

„Благослов за часне и равноправне изборе“ (2008), Саопштење Информативне службе Српске Православне Цркве, *Православље – новине Српске Патријаршије*, бр. 981 (1. фебруар 2008. године), стр. 17.

Берђајев, Н. (1999): *Судбина човека у савременом свету*, Београд: Логос.
Берђајев, Н. (2005): „Васељенскост и конфесионализам“, у Ђаковац, А. (прир.) (2005), *Православље и екуменизам: зборник текстова*, Београд: Хришћански културни центар, стр. 103–118.

Биговић, Р. (2014): „Православна Црква на крају другог миленијума“, у Ђорђевић, Д. Б., Стајић, П., Тодоровић, Д. (прир.), *Хришћанство у 21. веку: зборник радова од водећег националног значаја*, Нови Сад – Лесковац – Ниш: Прометеј – Лесковачки културни центар – ЈУНИР, стр. 155–160.

Дмитријевски, А. А. (1894): *Евхологiонъ IV вѣка Сарациона, епископа тмутскаго, Кiевъ*.

Дожић, Г. (1974): *Мемоари Патријарха српског Гаврила*, Париз: Editions Richelieu.

Дурић, Г. (2005): „Положај српског становништва и СПЦ на Косову и Метохији“, предавање у Центру Вудро Вилсон у Вашингтону одржано 5. априла 2005. г.; IntRes: <http://www.spc.rs/old/Vesti-2005/04/05-4-05-c.html> (посећено 7. јуна 2013. г.).

Ђаковац, А. (2015): „Црква у савременом секуларном српском друштву“, *Теолошки погледи XLVIII* (2015/1), Београд, стр. 91–104.

Ђурђевић, Р. (1994): *Национални хришћански манифест: како исцелити нације болесне од секуларизма*, Београд: Сфаирос.

Ђурђевић, Р. (2002): „Светосавски национализам у јудео-масонском светском окружењу. I–II“, Београд: Ихтус – Хришћанска књига.

Ђурковић, М. (2010): „Како се конструишу нације: црногорски случај“, *Социолошки преглед*, год. XLIV (2010), бр. 1, стр. 3–36.

Зизијулас, Ј. (2012): „Примат и национализам“, *Саборност – теолошки годишњак* 6 (2012), Пожаревац: Епархија браничевска – Одбор за просвету и културу, стр. 129–136.

Јевтић, А. (1999): *Дела апостолских ученика*, Врњачка Бања – Требиње: Братство Св. Симеона Мироточивог.

Јеротијевић З., Гијић, Н. (2012): „Национализам и интернационализам у Срба у светлу геополитике“, *Гласник права / Herald of Law*, година III, бр. 1, Крагујевац: Правни факултет, Универзитет у Крагујевцу, стр. 80–100.

Лоски, В. (2003): *Оглед о мистичком богословљу Источне Цркве, Света Гора Атонска: Манастир Хиландар*.

Манзаридис, Г. (2000): „Време и простор“, *Видослов – Саборник Епархије захумско-херцеговачке и приморске*, бр. 21 (Преображење 2000. г.), година VII, Требиње, стр. 38–41.

Патријарх српски Павле, „Будите мудри као змије а безазлени као голубови!“ (интервју са Његовом Светошћу Патријархом српским г. Павлом), *Двери српске – часопис за националну културу и друштвена пи-*

тања, година IX, број 36 (4/2007), Београд, Божић 2007 = *Двери српске – часопис за националну културу и друштвена питања*, година X, број 40 (4/2008), друго прерађено издање, Београд, Света Петка 2008, стр. 15–19.

Перишић, В. (2002): „Ако можеш веровати...“ (Светосавска беседа, одржана у амфитеатру Православног богословског факултета у Београду 27. јануара 2002. г.); IntRes: http://www.verujem.org/teologija/vladan_perisic.html (посећено 7. јуна 2013. г.).

Петровић, Д. (2014): „Протопрезвитера Николаја Афанасјева виђење тајне Цркве (омаж оцу Николају Афанасијеви): Есхатолошки карактер ране црквене свести“, *Теологикон – Годишник на Центъра по систематическо богословие при Православния богословски факултет на Великотърновския университет*, Том 3, Велико Търново, стр. 9–20.

Петровић, Д., Поповић, М. М. (2012): „Хришћански свет европског Запада и амерички домороци у огледалу расправе Лас Касас – Сепулведа (1550–1551) – поводом 520 година од ‘открића’/освајања Америке“, *Теолошки погледи XLV (3/2012)*, стр. 533–552.

Петровић, С. (2010): „Црква и национализам“ (први део), *Апостолски весник*, бр. 8, Аранђеловац, стр. 19–21.

Петровић, С. (2010): „Црква и национализам“ (други део), *Апостолски весник*, бр. 9, Аранђеловац, стр. 14–16.

Поповић, Ј. (2007): „Унутрашња мисија наше Цркве (Реализација Православља)“, у Поповић, Ј. (2007): *Богоносни Христослов: избрани списи оца Јустина*, Београд: Света српска Царска Лавра манастир Хиландар, стр. 123–128.

Св. Григорије Богослов, *Дела међу светима оца нашег Григорија Богослова архиепископа константинопољског. Том 2*, Србиње: Универзитетски образовани православни богослови ; Београд: Хришћанска мисао: Хиландарски фонд ; Ваљево: Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић“ 2006.

Стојановић, Љ. (2007): „Екуменизам и етнофилетизам – православни поглед“, *Политикологија религије* (бр. 1), Београд, стр. 133–156.

Устав Српске Православне Цркве (1957) (друго издање), Београд: Свети Архијерејски Синод.

Флоровски, Г. (2005): „Саблазан ученика Христових“, у Арсенијевић, М. (прир.) (2005): *Протојереј Георгије Флоровски – Црква је живот: избране беседе, студије и чланци*, Београд: Православна мисионарска школа при Храму Св. Александра Невског 2005, стр. 69–73.

Флоровски, Г. (2008): „Откровење и тумачење“, *Теолошки погледи XLI (2–3/2008)*, Београд, стр. 127–139.

Цвитковић, И. (2014): „Хришћанство пред изазовима 21. stoleћа“, у Ђорђевић, Д. Б., Стајић, П., Годоровић, Д. (прир.), *Хришћанство у 21. веку: зборник радова од водећег националног значаја*, Нови Сад –

Лесковац – Ниш: Прометеј – Лесковачки културни центар – ЈУНИР, стр. 119–137.

Шмеман, А. (1974): „У трагању за корењем америчке буре“, *Теолошки погледи* VII (бр. 4), Београд, стр. 236–258.

Summary

Srećko Petrović (Arandjelovac)

Church, Nationalism and Christian Identity: A Brief Review on the Dangers of Ethnophiletism

One of the modern day phenomena is the presence of nationalist influences and ideas in Church thought. In this article we would like to expound that nationalism is not something originally inherent to the Christian point of view, i. e. to show that nationalism in Church found its stronghold due to secularization of Church. We will also briefly consider the historical circumstances that lead to the influence of nationalism in Christian and especially Orthodox thought. Finally, we will point to restoration of Christian eschatological orientation as a possible solution for the contemporary crisis caused by nationalism.

Keywords: theology, secularization, nation, nationalism, eschatology.